

Vijf vakdidactische vragen

Tim Huijgen en Carla van Boxtel werkten een aantal actuele vakdidactische vragen uit. Dit zijn vragen die vaak gesteld worden door docenten geschiedenis. Ze geven een korte toelichting bij elke vraag en bronnen, zodat je er zelf mee aan de slag kunt.

Tim Huijgen is universitair docent bij de Rijksuniversiteit Groningen en portefeuillehouder Onderwijs bij het Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap. **Carla van Boxtel** is hoogleraar vakdidactiek geschiedenis bij de Interfacultaire Lerarenopleidingen (ILO) van de Universiteit van Amsterdam.

In een vooroverleg met onderzoekers, leraren en lerarenopleiders zijn vijftien vragen geformuleerd. Op deze vragen kon via een poll op vgnkleio.nl worden gestemd (in totaal is er 86 keer gestemd). De vijf vragen met de meeste stemmen zijn hieronder uitgewerkt. Het is niet onze bedoeling om volledig te zijn. Het gaat om een kort en krachtig antwoord gebaseerd op onze eigen expertise en geschikt voor een eerste oriëntatie.

1 Hoe ontwikkel je een doorgaande leerlijn op het gebied van historisch denken en redeneren?

Een doorgaande leerlijn is een hulpmiddel om historische denk- en redeneervaardigheden bij leerlingen stap voor stap te ontwikkelen. Een leerlijn kent een beredeneerde opbouw, bestaande uit tussen- en einddoelen.

Om voor de eigen school een leerlijn te ontwikkelen moet eerst bepaald worden welke historische vaardigheden in de leerlijn worden opgenomen. Voor havo en vwo ligt het voor de hand om uit te gaan van de einddoelen die in het examenprogramma zijn opgenomen, zoals vaardigheden gerelateerd aan causaliteit, continuïteit en verandering, standplaatsgebondenheid, bron en vraagstelling en betekenis geven aan en oordelen over het verleden.

Voor het basisonderwijs en de onderbouw vmbo (en havo/vwo) bieden de huidige kerndoelen wei-

nig aanknopingspunten, omdat historisch denken daarin nauwelijks aandacht krijgt. Uitzondering daarop vormen het gebruik van historische bronnen en de cultuurhistorische omgeving om zich een beeld te vormen van een tijdvak. Er kan wel gekeken worden naar de denk- en werkwijzen die door het ontwikkelteam van Curriculum.nu geformuleerd zijn of de vaardigheden die voorgesteld worden in relatie tot de verwerving van kennis van historische ontwikkelingen in het voorstel voor aanpassing van het huidige tijdvakkenkader. Het gaat dan om vaardigheden die voor het hele leergebied Mens en Maatschappij zijn geformuleerd, zoals het denken in continuïteit en verandering, het onderscheiden van oorzaken en gevolgen, het herkennen van overeenkomsten en verschillen en het gebruik van meerdere perspectieven. Deze vaardigheden krijgen misschien een plek in de nieuwe kerndoelen.

Het is ook mogelijk om uit te gaan van kaders die door onderzoekers zijn ontwikkeld voor historisch denken en redeneren. Historisch kunnen redeneren – op basis van historische bronnen tot een beargumenteerde conclusie over het verleden komen – vraagt niet alleen om toepassing van historische denkvaardigheden, zoals het analyseren van historische veranderingen, maar ook om historische kennis en argumentatievaardigheden. De keuze om bepaalde vaardigheden in de leerlijn op te nemen kan mede ingegeven worden door de visie van de school op geschiedenis- of mens- en maatschappijonderwijs en op burgerschapsvorming, of door de wijze waarop historisch denken en redeneren zijn uitgewerkt in de gebruikte methode.

De tweede stap is het formuleren van eind- en tussendoelen voor de vaardigheden. Daarvoor is het nodig om beheersingsniveaus te omschrijven. Voor het primair en voortgezet onderwijs geeft *Bij de Tijd 3* een aanzet voor een leerlijn historisch denken en redeneren. Er kan ook gebruik worden gemaakt van niveaubeschrijvingen en rubrics die voor verschillende vaardigheden zijn ontwikkeld, bijvoorbeeld in het kader van onderzoek. In die beschrijvingen wordt bijvoorbeeld een onderscheid gemaakt tussen het meer basale niveau van het verschil zien tussen oorzaken en gevolgen en het meer gevorderde niveau van werken met multicausaliteit en verschillende soorten oorzaken

Figuur 1. Factoren die een onderzoeksopdracht meer of minder complex maken en een voorbeelduitwerking van opbouw in complexiteit.

ONDERWERP	Het onderwerp sluit goed aan bij de leefwereld van de leerling	Het onderwerp staat relatief ver af van de leefwereld van de leerling
ONDERZOEKS-VRAAG	De onderzoeksvraag is eenvoudig (bv. beschrijvend, vergelijkend, verklarend)	De onderzoeksvraag is complex (bv. evaluatief, probleemoplossend); er zijn deelvragen nodig
BEGRIPPEN	De leerling gebruikt een beperkt aantal en vooral aangereikte en eenvoudige begrippen	De leerling gebruikt meerdere en ook complexe begrippen; selecteert zelf begrippen
VAARDIGHEDEN	De leerling zet een beperkt aantal en eenvoudige historische vaardigheden in	De leerling zet complexe en een combinatie van historische vaardigheden in
INFORMATIE-BRONNEN	De leerling gebruikt een beperkt aantal en vooral aangereikte en relatief eenvoudige bronnen	De leerling gebruikt meerdere en complexe (tegenstrijdige) bronnen; zoekt zelf bronnen
STRUCTUUR EN ONDERSTEUNING	De leerling wordt ondersteund met deelopdrachten, aanwijzingen en korte instructie	De leerling krijgt een hoofdvraag en criteria waar het antwoord / eindproduct aan moet voldoen

FOTO: KAROLINA GRABOWSKA VIA PEXELS.

en gevolgen. Kenmerkend voor het niveau aan het einde van havo en vwo is dat leerlingen kunnen laten zien dat ze begrijpen dat elke verklaring, beschrijving van verandering en betekenisgeving een interpretatie is.

Het niveau waarop leerlingen historische vaardigheden moeten toepassen, wordt voor een belangrijk deel bepaald door de complexiteit van gegeven opdrachten. Wanneer de leerling nog weinig ervaring heeft met historische vaardigheden, dan moet er in opdrachten voldoende ondersteuning worden geboden, door een voorbeeld te geven van een uitgewerkte vergelijking of bijvoorbeeld een stappenplan voor het beoordelen van de betrouwbaarheid van historische bronnen. Een hoger beheersingsniveau betekent dat leerlingen de vaardigheden meer zelfstandig en ook in combinatie kunnen toepassen. Het ontwikkelen van een leerlijn voor vaardigheden gaat daarom idealiter samen met een beredeneerde opbouw in complexiteit van onderzoeksopdrachten (zie figuur 1 voor een voorbeeld). ▶

Verder lezen

Alle bronnen zijn ook online te vinden op vgnkleio.nl.

- Examenprogramma en syllabus vwo (tinyurl.com/bdhjv536) en havo (tinyurl.com/yckm7eaw).
- Een overzicht van denk- en werkwijzen in Curriculum.nu, *Leergebied Mens & Maatschappij. Voorstel voor de basis van de herziening van de kerndoelen en eindtermen van de leraren en schoolleiders uit het ontwikkelteam Mens & Maatschappij* (2019). tinyurl.com/2d9f5286
- Werkgroep Referentiekader Tijd, *Ontwikkelingen in de tijd. Toelichting en nadere uitwerking historisch referentiekader* (Amersfoort 2022). Tabel 3 (po) en tabel 6 (vo) bevatten vaardigheidsdoelen gekoppeld aan het historisch referentiekader.

www.slo.nl/@20483/ontwikkelingen-tijd

- Peter Seixas en Tom Morton, *The big six historical thinking concepts* (Toronto 2013).
- Carla van Boxtel en Jannet van Drie, 'Historisch denken en redeneren onderwijzen', *Kleio* 5 (2019), 26-29 en 'Historical reasoning: conceptualizations and educational applications', in Scott Metzger and Lauren McArthur Harris (Eds.). *The Wiley International Handbook of History Teaching and Learning* (Hoboken 2018), 149-176.
- VGN, *Bij de Tijd 3. Geschiedenisonderwijs voor de toekomst* (2018), bijlage 3. Voorbeeld van een aanzet voor een leerlijn historisch denken en redeneren.

tinyurl.com/27wd4n2k

Voorbeelden van niveaubeschrijvingen en rubrics

- Marjan de Groot-Reuvekamp, *Doelen en ontwikkelingsfasen van historisch tijdsbesef*. Voor po, met aandacht voor continuïteit en verandering. tinyurl.com/msyz6cvd
- Bernard Kors, *Beschrijven van verandering en continuïteit* (voor de onderbouw vo). tinyurl.com/3c2v3cww, zie ook *Kleio* 5 (2019), 14-16.
- Gerhard Stoel en Jannet van Drie, *Causaal historisch redeneren – een niveaubeschrijving*. tinyurl.com/2eepbnve
- Uddhava Rozendal en Carla van Boxtel, 'Illuminating historical causal reasoning: Designing a theory-informed cognition model for assessment purposes', *Historical Encounters*, 10, 1 (2023). tinyurl.com/2858b3mk
- Tim Huijgen, Paul Holthuis en Anita Warmelink-Balt, *Beheersingsniveaus historische vaardigheden* (2014). tinyurl.com/2unmh342
- Wouter Smets, Lies Vercauteren en Sophie Bollen, *Taxonomie historisch denken* (2019). tinyurl.com/2wm2sk8e
- Alex Ford, *Progression in historical thinking: an overview* (2014). Bevat voor veel historische vaardigheden niveaubeschrijvingen. tinyurl.com/5cec5vcx
- Assessment Resource Center for History (ARCH), *Historical Thinking Skills Rubric*. tinyurl.com/2tbvfhut
- Het schema met de factoren die de complexiteit van opdrachten bepalen is gebaseerd op Donald Campbell, 'Task complexity: A review and analysis', *The Academy of Management Review*, 13, 1 (1988), 40-52 en een beschrijving van de complexiteit van authentieke toetstaken voor maatschappijwetenschappen. tinyurl.com/4jc26wmj

2

Hoe kun je formatief handelen binnen het schoolvak geschiedenis?

Leerlingen willen graag weten wat ze al kunnen, wat ze nog moeten leren en hoe ze dat het beste kunnen doen. Formatief handelen kan hierbij helpen, maar wat is dat precies? Bij formatief handelen gaat het om alle activiteiten die leerlingen en docent uitvoeren om de leeractiviteiten van leerlingen in kaart te brengen, te interpreteren en te gebruiken om betere beslissingen te maken over vervolgstappen. Er zijn aanwijzingen in internationale studies dat formatief handelen een positief effect heeft op de leerprestaties, motivatie en het zelfregulerend vermogen van leerlingen. Wil je formatief handelen invoeren in jouw onderwijs? Het model van Kneyber en collega's is een goed begin. Naast dit model zijn er diverse andere modellen die je kunt gebruiken, bijvoorbeeld het vijf-fasenmodel van Gulikers en Baartman. Het model van Kneyber e.a. bestaat uit vijf stappen: Oriënteren & voorspellen; Nadenken & produceren; Interpreteren, communiceren & beslissen; Een geïnformeerde vervolgactie; Terugblikken, Verifiëren en Voorspellen.

In de eerste stap denk je na over wat je wilt bereiken bij jouw leerlingen en welke kennis en vaardigheden zij nodig hebben om deze doelen te halen. Bij de tweede stap gaat het vooral om de vraag hoe je leerlingen gaat aanmoedigen om over iets na te denken en hoe je dit denken kunt observeren (bijvoorbeeld met wisbordjes). In de derde stap interpreteer je de verkregen informatie van stap 2. Geven leerlingen bijvoorbeeld al goede antwoorden of kan het nog beter? Welke fouten worden het meest gemaakt? Op basis van deze interpretatie neemt de docent een besluit over de vervolgstap. Bij de vierde stap zorg je voor een vervolgactie. Is de voorkennis van leerlingen bijvoorbeeld nog onvoldoende, zet dan de leerlingen aan het werk met kennisopdrachten. De vijfde en laatste stap is een reflectie. Hoe geven leerlingen nu antwoord? Hebben leerlingen nu voldoende voorkennis? Bij deze stap kun je ook nadenken

Tekening die een leerling gemaakt heeft van het Forum Romanum rond het jaar 200. Door leerlingen gemaakte tekeningen kunnen docenten een beeld geven van de kennis, kennishiaten en misconcepties die leerlingen hebben (zie De Leur, 2021).

over wanneer je een nieuwe cyclus wilt starten. Wat zijn praktische voorbeelden voor het schoolvak geschiedenis? Risselada laat in twee blogs zien hoe je principes uit het model van Kneyber e.a. kunt toepassen bij het werken met bronvragen. Van der Kaap beschrijft op *Histoforum* een aantal manieren hoe je formatief kunt handelen bij het werken met historische vaardigheden. De Leur legt uit hoe tekeningen, bijvoorbeeld van het Forum Romanum rond 200 na Christus of van de Franse Revolutie, zicht kunnen geven op het beeld dat leerlingen hebben van historische verschijnselen, waarbij gelet kan worden op de weergave van de fysieke omgeving en kenmerken van mensen, acties en interacties in de specifieke historische context, motieven en gedachten en gevoelens. Voor het verkrijgen van inzicht in waar leerlingen staan (stap 2) zijn de Historical Assessments of Thinking (HAT's) van de Stanford History Education Group een handig en wetenschappelijk onderzocht hulpmiddel. Rubrics met betrekking tot bijvoorbeeld causaliteit en verandering en continuïteit informeren de leerling over wat ze al kunnen en wat ze nog kunnen ontwikkelen (zie de voorbeelden bij vraag 1).

Verder lezen

Alle bronnen zijn ook online te vinden op vgnkleio.nl.

- Inspectie van het onderwijs. *Formatief handelen*. tinyurl.com/uyw4bx9c
- Dylan Wiliam en Siobhán Leahy, *Formatief evalueren in de praktijk* (Rotterdam 2015).
- Sjerp van der Ploeg en Nadine van Engen, *Wat is er bekend over de effecten van formatief evalueren in het voortgezet onderwijs?* (NRO Kennisrotonde). tinyurl.com/3s2dvsay
- René Kneyber, Dominique Sluijsmans, Valentina Devid en Blanca Wilde Lopez, *Ons model voor formatief handelen* (23 september 2022). toetsrevolutie.nl/?p=1869
- Judith Gulikers en Liesbeth Baartman, *Cyclus formatief evalueren*. formatievecyclus.nl
- Thijs Risselada, *Formatief handelen met open bronvragen bij geschiedenis* (11 mei 2022). tinyurl.com/5and935r
- Albert van der Kaap, *Formatief handelen* (Histoforum 2021). tinyurl.com/bdfmkz6t
- Tessa de Leur, *Leerlingen verbeelden het verleden. Een handreiking voor docenten* (Amsterdam 2021). tinyurl.com/5brj29rb
- Stanford History Education Group, *Beyond the bubble. History Assessments*. sheg.stanford.edu/history-assessments.
- Bart-Jan van Kleef en Tim Huijgen, *Hoe bruikbaar is de bron? Werken met historical assessments of thinking*. *Kleio* 5 (2022), 22-24.

FOTO: YAN KRUKAU VIA PEXELS.

3

Hoe kun je in een geschiedenisles differentiëren?

Differentiatie is rekening houden met verschillen tussen leerlingen. Of zoals Tomlinson zegt 'een onderwijsbenadering waarbij leraren proactief aanpassingen doen in de inhoud van het onderwijs, de leermaterialen, de gevraagde leeractiviteiten en de producten van leerlingen om tegemoet te komen aan verschillende leerbehoeften van individuele leerlingen of van kleine groepen leerlingen, om daarmee de leermogelijkheden van alle leerlingen in de klas te vergroten' (Denesen, 2017). Er is een overlap met vraag 2, omdat je bij formatief handelen bijvoorbeeld ook de leerbehoeften van verschillende leerlingen in kaart brengt en op basis hiervan je onderwijs aanpast. Wat werkt bij differentiatie? In de publicatie *Differentiatie in de klas. Wat werkt* van de NRO Kennisrotonde staan de belangrijkste wetenschappelijke bevindingen met onder andere een uitleg over *mastery learning* en het samenstellen van groepen. Over de effectiviteit van vakspecifieke toepassingen van differentiatie binnen het schoolvak geschiedenis weten wij minder, maar hieronder volgt een aantal voorbeelden ter inspiratie. Op de eerste plaats geven niveaubeschrijvingen voor vaardigheden (zie vraag 1) docenten de

mogelijkheid om opdrachten met verschillende moeilijkheidsgraden te ontwerpen die beter aansluiten bij de (individuele) leerbehoefte van leerlingen binnen het schoolvak geschiedenis. Smets en collega's deden in Vlaanderen actieonderzoek naar differentiatie in de geschiedenisles. Zij laten met voorbeelden zien hoe je kunt differentiëren in de mate van zelfstandigheid bij het maken van opdrachten. Je kunt leerlingen die dat nodig hebben 'ingebbede instructie geven', bijvoorbeeld door een kaart met uitleg over brongebruik of met omschrijvingen van lastige begrippen.

Veel leerlingen hebben extra ondersteuning nodig bij het lezen van historische bronnen of schoolboekteksten en het schrijven van een antwoord op een onderzoeksvraag of van een beargumenteerde mening. Van Drie geeft in diverse presentaties en publicaties concrete voorbeelden van taalsteun. In de VS ontwikkelden Wissinger en collega's voor het basisonderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs een effectieve aanpak waarin leerlingen ondersteund worden met achtergrondinformatie en stappenplannen voor het lezen van tekstbronnen en het schrijven van een beargumenteerde mening. Dergelijke aanpakken kunnen goed ingezet worden ter ondersteuning ►

van leerlingen die dat nodig hebben.

Een andere aanpak is de *Hele Taak Eerst* waarbij alle leerlingen beginnen met een complexe taak en hulp op maat wordt aangeboden. Voor geschiedenis zijn er voorbeelden (over onderwerpen als de kruistochten, collaboratie, de Republiek, etc.) te vinden in het boek *Uitdagend gedifferentieerd vakonderwijs*.

Het werken met 'ABC-groepen' komt in lesmateriaal vaak voor. Er zijn dan drie groepen leerlingen (beginner-gemiddeld-expert) in een klas. Docenten en leerlingen schatten in tot welke groep zij behoren en werken in deze groep aan op maat ontworpen taken. Een voorbeeld is een les gericht op het analyseren van spotprenten van Warmelink-Balt en collega's.

De toets- en itemanalyses (TIA's) van Cito kunnen ook een goed hulpmiddel zijn voor differentiatie in eindexamenklassen. Hierin kun je de p-waarde van iedere examenopgave achterhalen. Een p-waarde van 72 wil zeggen dat 72 procent van de leerlingen het volledige puntenaantal behaalde. Op deze manier krijg je snel inzicht of veel leerlingen een opgave moeilijk of gemakkelijk vinden. Examenleerlingen die minder goed zijn in geschiedenis kun je bijvoorbeeld eerst laten oefenen met 'gemakkelijkere' vragen, zodat zij eerder succes ervaren. Hierdoor gaan zij waarschijnlijk gemotiveerder aan de slag met de leerstof voor geschiedenis.

Verder lezen

Alle bronnen zijn ook online te vinden op vgnkleio.nl.

- Eddie Denessen, E. (2017). *Verantwoord omgaan met verschillen: sociale-culturele achtergronden en differentiatie in het onderwijs* (Leiden 2017). tinyurl.com/2t58p9xr
- Anne Luc van der Vegt, Marleen Kieft en Hilde Bekkers, *Differentiatie in de klas. Wat werkt* (2019). tinyurl.com/yekz8wj9
- Wouter Smets, Katrien Struyven en Debbie De Neve, 'Gedifferentieerde instructie. Maatwerk in de de geschiedenisles – actieonderzoek', *Hermes*, 22, 63 (2018).
- Fred Janssen, Hans Hulshof en Klaas van Veen, *Uitdagend gedifferentieerd vakonderwijs* (Leiden 2016). Met een bijdrage voor geschiedenis van Elise Storck en Saskia Groot. tinyurl.com/29crhxc2
- Landelijk Expertisecentrum Geschiedenis, *Taalgericht vakonderwijs*. Met kennisclips en publicaties van Jannet van Drie. tinyurl.com/vwyt7zb
- Daniel Wissinger, Stephen Ciullo en Elizabeth Shiring, 'Historical literacy instruction for all learners: Evidence from a design experiment', *Reading & Writing Quarterly*, 34, 6 (2018), 568-586.
- Anita Warmelink-Balt, Tim Huijgen en Paul Holthuis, "'Ik kan helemaal geen spotprenten". Tips voor differentiatie in de geschiedenisles', *Kleio* 7 (2014), 14-16. Een voorbeeld van werken met ABC-groepen. tinyurl.com/yaax5u3
- Roxanne Elt, Wouter Meijer en Hanneke Tuithof, *Workshop Differentiatie*. Met voorbeeldlesmateriaal. tinyurl.com/2eh3nkbw
- Voorbeeld van een toets- en itemanalyse (TIA) van Cito. tinyurl.com/3hfcd6rj

4

Waar vind je bronnen die verschillende perspectieven op een historisch onderwerp laten zien en hoe zet je deze in?

Aan de hand van bronnen kun je leerlingen kennis laten maken met verschillende perspectieven. Bijvoorbeeld perspectieven van verschillende historische personen of groepen, zoals vrouwen en mannen, mensen uit verschillende sociale lagen of gebieden of met verschillende godsdiensten. Historische bronnen kunnen ook zicht geven op verschillende dimensies van samenlevingen, zoals het dagelijks leven, bestuur, godsdienst, economie of technologie. En met bronnen kun je een lokaal of regionaal perspectief inbrengen. Ten slotte kun je met bronnen uit verschillende periodes (heden en verleden) laten zien dat verhalen over een historische gebeurtenis of periode door de tijd heen veranderen.

Vaak vinden leerlingen het lastig om te werken met bronnen die verschillende of zelfs conflicterende perspectieven belichten. Dit vraagt om vaardigheden, zoals contextualiseren, inleven, herkennen en vergelijken van verschillende perspectieven en het beoordelen van de betrouwbaarheid van bronnen. We bespreken hier enkele didactische aanpakken waarin het werken met perspectieven centraal staat.

Huijgen ontwikkelde de didactiek van het 'Vreemde Verleden'. Leerlingen krijgen een historische bron die iets laat zien dat leerlingen (vanuit hun hedendaagse perspectief) vreemd vinden. Ze verkennen vervolgens de historische context om

FOTO: THIRDMAN VIA PEXELS.

het beter te begrijpen. Op deze manier leren ze contextualiseren.

Verschillende opdrachten uit Actief Historisch Denken zijn geschikt om actief met perspectieven aan de slag te gaan. Bijvoorbeeld de levenslijn-opdracht waarbij leerlingen zich moeten verplaatsen in historische personages, zoals Willem van Oranje en Filips II. Beide personen keken heel anders naar de verovering van Den Briel in 1572. Er kan ook gewerkt worden met ooggetuigen die verschillen in achtergrond en perspectief, bijvoorbeeld een Joodse en Palestijnse gastspreker over de geschiedenis van Israël. Publicaties van Bartelds, Hogervorst en Hülsken bieden handreikingen voor het gebruik van *oral history* in de geschiedenisles. In deze *Kleio* gaat Van der Eem in op het gebruik van onderzoekstaken met primaire bronnen die conflicterende informatie geven. Ze laat zien dat het beoordelen van de betrouwbaarheid in de context van zulke taken betekenisvol wordt. Van Driel legt in deze *Kleio* uit hoe hij leerlingen in een lessenreeks over een bekende historische persoon ondersteunde bij het herkennen van verschillende en veranderende perspectieven in secundaire bronnen. Het is overigens ook belangrijk om met leerlingen te bespreken welke perspectieven *niet* in bronnen aanwezig zijn en wat daarvoor mogelijke redenen zijn.

Een belangrijke vraag is uiteraard waar je bronnen met verschillende perspectieven kunt vinden. Er zijn websites met rijke bronnensets bij historische thema's, zoals die van Historiana (historiana.eu) van Euroclio, het Nationaal Archief of Gale

Verder lezen

Alle bronnen zijn ook online te vinden op vgnkleio.nl.

- Werkgroep Referentiekader Tijd, *Ontwikkelingen in de tijd. Toelichting en nadere uitwerking historisch referentiekader* (Amersfoort 2022). Hierin worden verschillende vormen van multiperspectiviteit besproken. slo.nl/@20483/ontwikkelingen-tijd
- Bjorn Wansink, Sanne Akkerman, Itzél Zuiker en Theo Wubbels, 'Where does teaching multiperspectivity in history education begin and end? An analysis of the uses of temporality.' *Theory & Research in Social Education*, 46 (2018), 495-527.
- Tim Huijgen, 'Boete voor blote benen. Contextualiseren in drie stappen', *Kleio* 5 (2019), 58-60. tinyurl.com/yyrhbhjm
- Actief Historisch Denken (deel 1). tinyurl.com/kbdw9x6c
- Hanneke Bartelds, Geerte Savenije, Jannet van Drie en Carla van Boxtel, 'Using eyewitnesses to promote students' understanding of empathy in the history classroom', *The Journal of Social Studies Research* (2022). Met zes ontwerpprincipes voor het bevorderen van historisch inleven. tinyurl.com/rj9zyc5v
- Susan Hogervorst, 'Discussiedossier Inleiding. Oral history en geschiedenisonderwijs', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 131, 4 (2018), 631-635. tinyurl.com/2nzt4ma3
- Spreekende geschiedenis. Website met oral history interviews. sprekendegeschiedenis.nl
- Marloes Hülsken, 'De kracht van een persoonlijk verhaal. Oral history als methodiek voor inclusief en divers geschiedenisonderwijs aan de tweedegraads lerarenopleiding', *Tijdschrift voor Lerarenopleiders* 43, 1 (2022).
- Albert Logtenberg, Pieter de Bruijn, Timo Epping, Guido Goijens en Geerte Savenije, 'Objecten in perspectief. Vragen in het museum als opening voor het bespreken van gevoelige onderwerpen in de geschiedenisles', *Dimensies*, 1 (2020), 4-23.
- Groninger Archief, Groningens Ontzet in 1672. Voorbeeld van een les met bronnen met verschillende perspectieven, aangereikt door een lokaal archief. tinyurl.com/4y7nfy69

Primary Sources (gale.com/intl/primary-sources).

Ook zijn er websites met verhalen van ooggetuigen, zoals Voices of the Holocaust (bl.uk/voices-of-the-holocaust) en IWitness (iwitness.usc.edu/home). Op historici.nl vind je dossiers met verschillende perspectieven die historici op een onderwerp hebben.

Historische musea hebben in hun tentoonstellingen vaak aandacht voor verschillende perspectieven. Museumobjecten kunnen ook gebruikt worden bij het bespreken van gevoelige historische onderwerpen. Een goede tip is verder om contact te zoeken met een (regionaal) archief en bibliotheken en aan te geven dat je op zoek bent naar bronnen met verschillende perspectieven op dezelfde historische gebeurtenis. Medewerkers zijn vaak van harte bereid om mee te denken en hebben goed inzicht in (conflicterende) bronnen rondom een historisch verschijnsel. Ook lanceert de VGN binnenkort haar eigen bronnendatabase met een uitgebreide zoek- en selectiefunctie. Hierdoor wordt het hopelijk gemakkelijker om bronnen met verschillende perspectieven te vinden. ▶

5

Hoe maak je geschiedenisonderwijs relevant?

Geschiedenis wordt uiteraard relevanter voor leerlingen als het aansluit bij hun ervaringen, voorkennis of interesses. In deze *Kleio* benadrukt Van Gaans dat we de eigen verhalen van leerlingen moeten willen horen en de wijze waarop zij zelf betekenis geven aan het verleden. In de vorige *Kleio*-special over vakdidactiek (2019) beschreef Van Straaten een aantal manieren waarop je geschiedenisonderwijs relevanter kunt maken. Het gaat dan om het werken met langdurige ontwikkelingen die tot iets hedendaags hebben geleid, zoals de vorming van nationale staten; het werken met historische analogieën; werken met algemeen-menselijke vraagstukken; en het werken met besluitvorming en toekomstscenario's. In het tijdschrift *Dimensies* verscheen, gebaseerd op het werk van Van Straaten, een voorbeeld hoe je in het vmbo met historische analogieën kunt werken met epidemieën als centraal onderwerp. In een recent opiniëartikel presenteert Huijgen vijf aanvullende manieren om het geschiedenisonderwijs relevanter te maken:

- Ontwerp lessen vanuit vaardigheden en actuele vragen. Hierbij kun je bijvoorbeeld bestaansverhelderende of essentiële vragen gebruiken. Bijvoorbeeld: wie zijn de helden van een samenleving en waarom zijn zij helden?
- Laat leerlingen nadenken over historische significantie (bijvoorbeeld: welke historische gebeurtenissen zijn belangrijk, voor wie en waarom?) en geschiedtheoretische opvattingen (bijvoorbeeld: waar komt historische kennis vandaan?).
- Zorg voor inclusieve geschiedenis waarbij verschillende perspectieven aan bod komen. Laat leerlingen nadenken over *agency*. Wie geven wij

welke rol in de geschiedenis? Is dat een actieve rol of een passieve rol?

- Sluit aan bij de interesses en behoeften van leerlingen. Peil dit en pas, indien mogelijk, jouw onderwijs erop aan.
- Gebruik *applied history* (toegepaste geschiedenis). Laat leerlingen niet alleen denken over historische kennis, maar ook met historische kennis. Een voorbeeld hiervan is een leergeschiedenis van een organisatie.

De publicatie *Toekomstgericht onderwijs* biedt ook inspiratie. Deze bundel is gericht op de mens- en maatschappijvakken en draait om de vraag wat leerlingen moeten leren om te kunnen omgaan met de grote maatschappelijke vraagstukken van deze tijd. Van Gaans geeft in deze bundel een voorbeeld over geschiedenis.

Geschiedenis kan verder helpen bij het herkennen van *fake news* en het kritisch evalueren van online bronnen. In deze *Kleio* bespreekt Van der Eem een lessenreeks die gericht was op het leren beoordelen van de betrouwbaarheid van bronnen. Het (gratis) lesmateriaal van de Stanford History Education Group kan ook als inspiratie dienen. Verder blijft actualisatie een krachtig middel om leerlingen te laten ervaren dat leren over het verleden de moeite waard is. De lesbrieven van Ter-info.nl kunnen hierbij helpen wanneer het gaat om controversiële en gevoelige onderwerpen. ●

Verder lezen

Alle bronnen zijn ook online te vinden op vgnkleio.nl.

- Dick van Straaten, 'Geschiedenis die ertoe doet. Werken met historische analogieën in de klas', *Kleio* 5 (2019), 23-25.

tinyurl.com/2j8gngda

- Anke Hartsuiker, Tim Huijgen en Rina Knoeff, 'Wat een idee', *Dimensies* (september 2021). tinyurl.com/57r8fp92

- Tim Huijgen, *Discussiedossier Geschiedenisonderwijs – Relevant geschiedenisonderwijs voor alle leerlingen*.

tinyurl.com/4u8sevys

- Voorbeelden van bestaansverhelderende vragen in VGN, *Bij de Tijd* 3, bijlage 1.

tinyurl.com/27wd4n2k

- Uitleg over leergeschiedenissen (interviews om zicht te krijgen en reflecteren op de geschiedenis van een organisatie). tinyurl.com/4u9he2bz en tinyurl.com/yg6j8b85

- Tine Béneker (red.), *Toekomstgericht onderwijs in de maatschappijvakken* (Amsterdam 2018). tinyurl.com/4w5yazv7

- Voorbeelden van lessen over 'Civic online reasoning', waaronder kritisch omgaan met informatie. cor.stanford.edu